

BOKA LÁSZLÓ

NYUGATOSOK TRIANONRÓL

A Nyugat szerzőinek többsége az elcsatolt területekről származott vagy erős szálakkal kötődött oda. Ady Endre és Kaffka Margit a haza feldarabolását, amelyet mindketten több tekintetben megjósoltak, s amelytől féltek, nem érték meg. Kosztolányi Dezső, Szabó Dezső, Tóth Árpád, Kuncz Aladár, Dutka Ákos, Nadányi Zoltán, Somlyó Zoltán vagy az alkotói éveit éppen a háború végén kezdő ifjú Márai Sándor is a szülőföldjüket veszítették el száz esztendeje.

Babits Mihály, Juhász Gyula és Móricz Zsigmond életük, ifjúságuk egy-egy meghatározó fejezetét éltek az elcsatolt vidékeken, de még az individuállíra olyan nagyjai is, mint Szabó Lőrinc, aki gyermekkorra nyarainak szatmári és tiszabecsi helyszíneit idézte később, részben kimondatlanul is egy visszahozhatatlan világnak állított ekkoriban fájó emléket. Kosztolányi, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Dutka Ákos és Emőd Tamás vagy a fiatal Erdélyi József éppúgy buzdító-sírató verseikkel tűntek fel a korban, mint az egyébként halk szavú Sík Sándor és Juhász Gyula, s persze legfőképpen a „Végvári” álnéven anonim sikerköltőként berobbanó Reményik Sándor, akinek népszerűségben legfeljebb csak Gyula (Somogyváry Gyula) múlt fölül e hónapokban. E látszólag nagyon is heterogén lírikusi gárda alkotásai egy témában megegyeztek, verseik 1920-ig kézzel írtak, plakátról plakátra kerültek. Több antológia is napvilágot látott ugyanekkor, amelyek a megszállt területekért vagy az onnét elmenekülőkért szerveződő gyűjtéseket kívánták elősegíteni. A *bihari lant* címűben például Dutka, Juhász és Emőd Tamás mellett Nadányi

Zoltán, Ritoók Emma és Zilahy Lajos közölt verseket.

A Nyugat szerzőgárdája az autonóm értelmiségiek szabadságával keresett egyéni választásokat a 20. század magyar szempontból talán legnagyobb kataklizmájára. Szerzői semmilyen szempontból sem hozhatók összefüggésbe valamely egyértelműen meghatározható, névtelen előírt szemlélettel, iránnyal. Kosztolányi

▼ Sváby Lajos: Somlyó Zoltán portréja, pasztell, papír, 60,5x80,5 cm, 1983 (PIM; HUNGART © 2020)

▲ Szigethy István:
Móricz Zsigmond
képmása, olaj, vá-
szon, 69x50 cm,
é. n. (PIM; HUNGART
© 2020)

1920-ban nem véletlenül írta éppen a Nyugat legerősebb bírálójáról (s mint ilyen, a „nyugatos” szó megalkotójáról), Rákosi Jenőről szóló cikkében – munkásságánál elévszázados ünnepe apropóján –, hogy: „a »Nyugat« nem jelentett határozott irodalmi irányt, csak az irodalomnak önmagáért való szeretetét és nagy követelményeket, melyeket elsősorban magunkkal szemben támasztottunk. Ezeken a lapokon kezdettől fogva egy gyékényen árult meg a tősgyökeresen magyar, népies próza [...] és a keserű magjából kifakadó új magyar líra, mely légies vonalaival az örökkévalóság felé törekedett. De egymás tőszomszédságában dolgoztak itt mindig, ma is, a politika szélsőjobb és szélsőbal szárnyai.”

A Nyugat szerkesztőinek az 1920-as évektől számolnia kellett azzal a ténnyel is, hogy a lap immáron nem a magyar irodalmi modernség java-részt egyedüli fóruma, amit 1923-tól a Klebelsberg Kuno támogatásával megjelenő Napkelet is

tovább árnyalt. Az utódállamokban megjelenő (igaz, sokszor rövid életű) lapok, mint a Bécsben szerkesztett Tűz, a Nagyváradon szerkesztett Tavasz, a kolozsvári, 1922-ig létező Napkelet, de még hangsúlyosabban majd a Pásztortűz vagy Vajdaságban az Út, új publikációs fórumokat jelentettek, nem beszélve az olyan lapok irodalmi mellékleteiről, mint az Ellenzék. Kétséget kizáróan az évtized második felétől ezek közül hatásában is legerőteljesebb az Erdélyi Helikon lett, olyan szerkesztőkkel, mint Bánffy Miklós, Áprily Lajos és Kuncz Aladár, akik viszont egyértelműen a Nyugat kezdeti korszakának, a klasszikus modernségnek az irodalomesztétikai és kritikai hagyományait igyekeztek (a regionális viszonyokra és kollektív elvárásokra is figyelve) folytatni, ugyanakkor a babitsi minőségsezményt példaértékűnek gondolták.

Babits 1920-ban, *A könnytelenek könnyei* súlyos soraiban egyrészt az elhúzódo világháborús vérontás fölöslegességét, a magyar áldozatot, másrészt mindennek fényében, a még a ki nem mondott, de készülő párizsi „béke” előtt a magyarságra törők kárörömét tematizálta.

Harc harc után, nyár nyár után
ötször lehullt a lomb:
oly híven adta mindenét,
s oly ingyen, a bolond!

[...] a sirt népek veszik körül,
öröklő káröröm;
és kígyó csúsz a sir fölött,
de virág nem terem.

Hasonlóan hozzá, az önmagát „a magyar bánat és az emberi részvét költője”-ként aposztrofáló Juhász Gyula már 1920 januárjában a Délmagyarország címloldalán, fekete

AZ UTÓDÁLLAMOKBAN MEGJELENŐ (IGAZ, SOKSZOR RÖVID ÉLETŰ) LAPOK, MINT A BÉCSBEN SZERKESZTETT TŰZ, A NAGYVÁRADON SZERKESZTETT TAVASZ, A KOLOZSVÁRI, 1922-IG LÉTEZŐ NAPKELET, DE MÉG HANGSÚLYOSABBAN MAJD A PÁSZTORTŰZ VAGY VAJDASÁGBAN AZ ÚT, ÚJ PUBLIKÁCIÓS FÓRUMOKAT JELENTETTEK

gyászkeretben közölt hat verset, hat megszállt, elszakítani tervezett város (Pozsony, Máramarosziget, Nagyvárad, Szabadka, Újvidék, Csáktornya) címével. Az előre kijelölt határok véglegesítése aztán érthetően benne is a letargia végső hangjait szólaltatták meg, ugyanakkor előhívták a magyar dacot is. 1920-as *A békekötésre* című versében „bitang hódítók palotáiban” becstelen kötéssel hámba fogott „Magyar Tiborcok”-ról írt, akik viszont sírva és kacagva, egyelőre kardjukat letéve, de daccal kell hogy a jövőbe tekintsenek, s várják a jobb időket. A Juhásztól szokatlan harciasságot később felváltotta persze a búskomor, rezignált hang, amint újabb versekben emlékezett szeretett városaira, leginkább ifjúkora Nagyváradjára. Az 1923-as *Testamentom* gyógyíthatatlan sebekre, ugyanakkor a belenyugvás lehetetlenségére is utalt:

Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnyek vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még.

Ó, én senkit se háborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
Csak megnézném, hogy kék-e még az ég
És van-e még magyar dal Váradon?

Ezért is válhattak a négy évvel későbbi, 1927-es (szintén a Délmagyarországon közölt) *Trianon* című versének nyitó, illetve záró sorai mindmáig érvényes és hiteles erkölcsi intések: „Nem kell beszélni róla sohasem, / De mindig, mindig gondoljunk rá!”

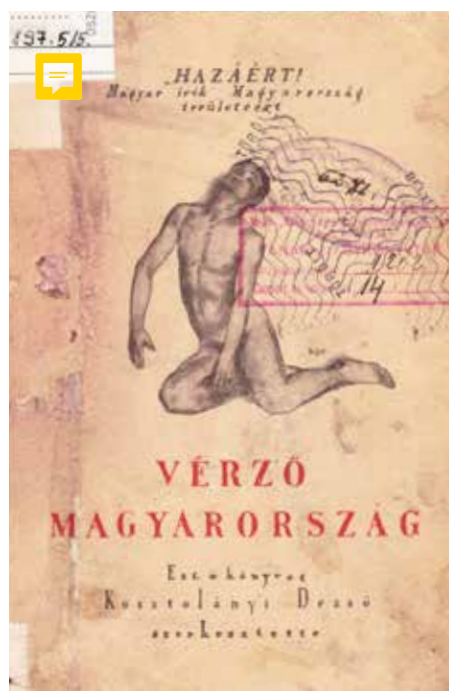
Babits mindvégig olyan szellemi hazában gondolkodott, amelyet már 1919-ben meghirdetett. Az év őszén a *Magyar költő*

kilencszáztizenkilencben című kétrészes esszéjében a „lélek szerinti ország” fogalmára épített, s később is azt vallotta: a nemzet maga a kultúra, a közös emlékezet és az erkölcs. *Babits e kulturális hagyomány fontosságára építve* intette arra a kiadókat, hogy inkább a magyar írók műveinek, mintsem kortárs nyugati regényeknek a terjesztésével foglalkozzanak. Ugyanekkor közölte *Csonka Magyarország* című zaklatott versét:

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!
s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.
De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!
Kitárom tiszta szavamat a Napra. [...]

Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver!
Jerikó trombitája! szólj!

▼ Kosztolányi Dezső
Vérző Magyarországnak című művének
borítója, első kiadás
(Országos Széchényi
Könyvtár)

AZ ÍRÓTÁRSADALOM NAGYJÁBÓL MINDEN TAGJA ESZTÉTIKAI-POÉTIKAI NÉZETKÜLÖNBSÉGEIK ÉS TÖBB ESETBEN NYILVÁNVALÓ POLITIKAI VÉLEMÉNYKÜLÖNBSÉGEIK ELLENÉRE A TRIANON-KÉRDÉSBEN MEGLEHETŐSEN HASONLÓ VÉLEMÉNYEN VOLT.

1. A mű emlékezetes záró sora így hangzik: „Én
sose mondtam: »Dönt majd az erőszak!« – most
mondhatom, »Nem! nem!«”
Vö. BABITS Mihály,
Keresztülkasul az éle-
temen, Bp., Nyugat,
1939, 182.
Két évvel később, 1925-ös *Hazám! Az igazi or-*
szág című versének soraiban visszatért a lélek
szerinti, bennünk élő hazához.

2. Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly hazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismer se kardot, se vámot
s mint maga a lélek, oszthatatlan.
Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre, se vértre,
mert nem holt rög, hanem élő lélek.
Vö. SCHÖPFLIN Aladár,
A magyar irodalom
története a XX.
században, Bp., Grill,
1937, 260.

Babits ezen gondolatokkal fogadta, buzdította
később az elszakított területek szerzőit is,

mondván: olyan hazát és értékeket kell építe-
nie s fenntartania a magyarságnak, amelyek
nem „karddal csináltak.” Hosszú évekkel ké-
sőbb, 1938 karácsonyán Babits paradox módon
a kollektív emlékezet és a közös szocializáció
révén a hagyomány identifikációs erejét és ki-
törölhetetlenségét a változó térképeken mérve
is érvényesnek mondta. *Gondolatok az ólom-*
gömb alatt című írásában az alábbi mondatokat
szerepeltette:

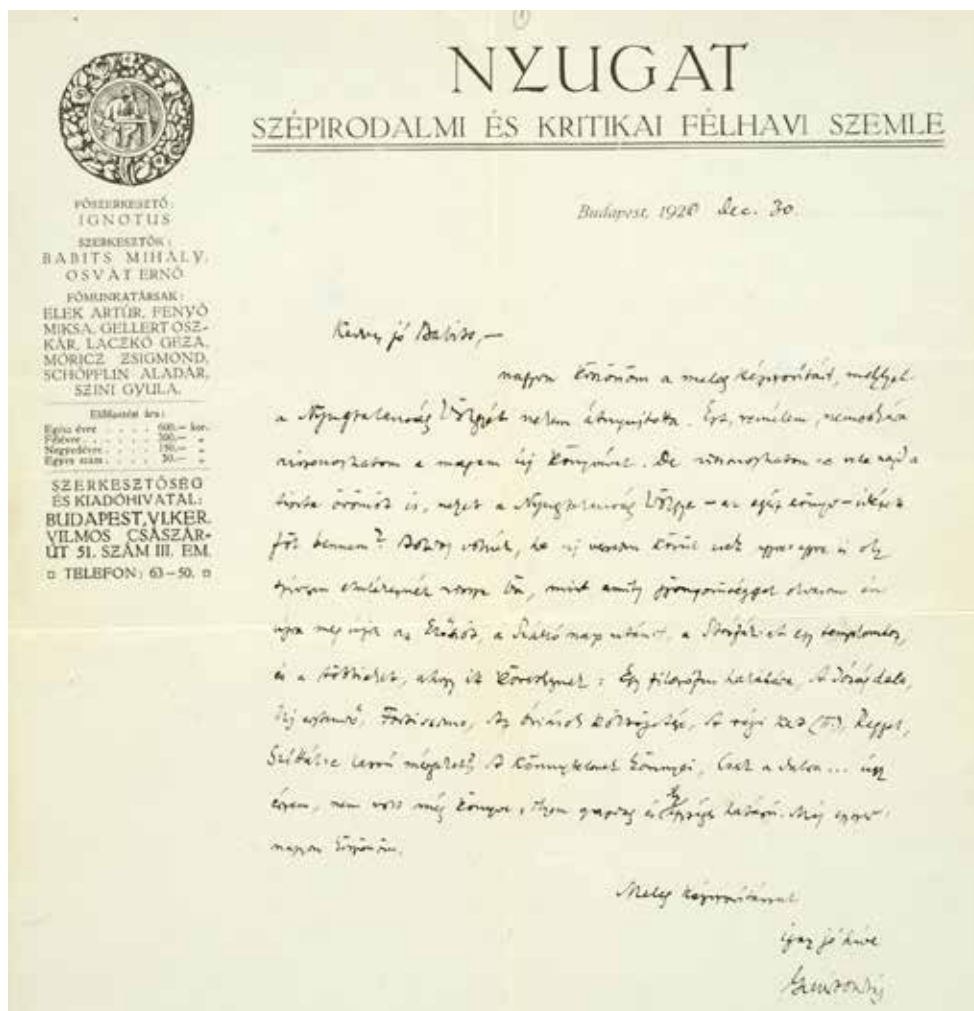
„Rájövök, hogy nem is tudok pontosan
visszaemlékezni a csonka ország for-
májára, holott milyen tévedhetetlenül
látom magam előtt ma is a régi, nagy
Magyarországot [...] Magyarország áll
előttem megint, de nem a csonka, ha-
nem az igazi, a történelmi Magyaror-
szág, a kerek, ép vonal, amely gyer-
mekkorom óta belém idegződött...”¹

Hasonlóan emlékezett Schöpflin Aladár is:

„Magyarország fennmaradása törté-
nelmi határai között valamennyiünk
tudatában olyan volt, mint változha-
tlan természeti tény. Az a kedves,
szép alakulat a térképen, mely egy éle-
ten át belerögződött elmékezetünkbe,
számunkra a természet céltudatos al-
kotása volt, épp úgy nem tudtuk meg-
változását elképzelni, mint azt, hogy
valami földtani kataklizma eltünteti
a föld színéről a Kárpátokat.”²

E térkép szerinti ország kitörölhetetlenül
bennünk élt tehát, a jelen sivárságánál fontosab-
bá, elsődlegesebbé, megtartóbbá, a lélek sze-
rinti ország alapjává vált. A földrajzit ugyan

feldarabolták, s nem csupán területileg: művelődésében, irodalmában is, ugyanakkor az írástudókon, a mindenkori művészekben és értelmiségben múlt, hagyja-e utóbbi is valósággá, csonkává válni.

A szülővárosát elvesztő Kosztolányinak a szerb megszállás utáni idegállapotáról felesége visszaemlékezése így tanúskodik:

„Az első halálos csapás most érte. Napokig nem mozdul ki a házból, égő arccal mered maga elé. Nem akarja hinni, nem akar belenyugodni. Kétségbeesve lázadozik. Fuldoklik a fájdalomtól. Ezekben a napokban új háborúról beszél és azt mondja, abban ő is részt vesz. Arról ábrándozik, hogy a felszabadító sereg élén elsőül vonul szülővárosába. [...] Majd elcsügged, és az írói egyesületben azt

indítványozza, hogy egyetemesen tiltakozzanak.”³

A „harmincnégy éves, elfáradt magyar”, ahogyan önmagát jellemezte már a Pesti Napló 1919. január 5-i számában közölt *Szülőföldemnek* című versében, mint volt róla, sokáig reménykedett, majd Juhász-nál s Babitsnál is mélyebb, személyes fájdalomról beszélt, s 1920 végéig sorban írta kétségbeesettségéről tanúskodó verseit, cikkeit. Ezért is köszönthette őszinte, „bús szeretettel” az akkor még valóban ismeretlen, „álarca és a mélységes fájdalma mögött” meghúzódó Végvárit, a „rab Erdély” költőjét a Nyugatban közölt kritikájában. Ebben így fogalmazott:

„Ha szülőanyánk ravatalon fekszik, akkor nem kellenek bűvös szók arra, hogy a lyra végtelenjét keltsék

3.
Kosztolányi Dezsőné,
Kosztolányi Dezső,
Bp., Holnap, 1990,
193.

◀ Babits Mihály, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső Szegeden a Felső-Tisza partján 1923. május 20-án (fotó: Török Sophie; Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár)

▲ Gellért Oszkár levele Babits Mihálynak, 1920 decembere (Országos Széchényi Könyvtár)

A NYUGAT SZERZŐGÁRDÁJA
AZ AUTONÓM ÉRTELMISÉGIEK
SZABADSÁGÁVAL
KERESETT EGYÉNI
VÁLASZOKAT A 20. SZÁZAD
MAGYAR SZEMPONTBÓL
TALÁN LEGNAGYOBB
KATAKLIZMÁJÁRA.
SZERZŐI SEMMILYEN
SZEMPONTBÓL SEM
HOZHATÓK ÖSSZEFÜGGÉSBE
VALAMELY EGYÉRTELMŰEN
MEGHATÁROZHATÓ, NETÁN
ELŐÍRT SZEMLÉLETTEL,
IRÁNNYAL.

Schöpflin, Tóth, Krúdy vagy Karinthy. Utóbbi személyes hangú, emlékezetes sorokban (kisfiának szóló levélformában) vallotta minden korábbi áhított világpolgársága ellenére, hogy:

„Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és a lábát, sokáig érzi még sajogni az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”⁵

A csonka test metaforája a Trianon utáni Magyarország mentális-vizuális képeként jelenik meg, amelyet a korban nagyon sokan a testi-szellemi integritást ontológiai is veszélyeztető valós, fizikai fájdalom analógiájával érzékeltetnek, vagy kollektív megsemmisülésként ábrázolnak.

Móricz 1920 folyamán publikálta a Nyugatban *Erdély* című versét, amelyben munkásságának és eszmélkedésének egyik legfőbb ihlető helyszínét felidézve vállalt sorsközösséget e fájdalomban: „hej székeleyek, rátok s ránk szakadt

4. lelkünkben, és sírva fakadjunk. Elég,
ha valaki – némán és csöndesen – reá
mutat.”

KOSZTOLÁNYI Dezső,
Végvári versei,
Nyugat, 1920/5–6.
Kosztolányi szemé-
lyes fájdalmához
hozzátartozik unoka-
testvére, Csáth Géza
tragédiája is, akinek
a halálát Kosztolányi
összefüggésbe hozta
a szülőföld idegen
megszállásával. Vö.
KOSZTOLÁNYI Dezsőné,
i. m., 206.

E sorok előtt mindazonáltal a különböző írá-
nyokból megszállt hazára és az országrészek
kényszerű elzártságára utalva írta:

„Édes véreink szenvednek ott, kikkel
már több mint egy éve nem beszél-
hetünk, nem üzenhetünk nekik sem
postával, se futárral és a szavukat se
hallják, mintha valami bányaomlás
eltemette volna őket.”⁴

Kosztolányi egy szűk évvel később már a *Vér-
ző Magyarország. Magyar írók Magyarorszá-
g területéért* című revíziós antológiát szerkeszti,
amely az addig született, Trianonnal kapcso-
latos kvalitásos magyar irodalmi termést kí-
vánta egybegyűjteni, s abban olyan „nyugatos”
szerzők is közöltek írást, mint Móricz, Babits,

5. KARINTHY Frigyes,
*Levél = Vértő Ma-
gyarország*, szerk.
KOSZTOLÁNYI Dezső, Bp.,
1928², 190.

◀ Kárpáti Éva: Márai Sándor arcképe, olaj, vászon, 80x60 cm, 2015 (PIM; HUNGART © 2020)

▼ Tihanyi Lajos: Kosztolányi Dezső arcképe, 1914 (Wikimedia)

az isten!...” A szülővárosát elvesztő Tóth Árpád ugyanekkor írta *Arad* című költeményében: „Bús lelkem árva fecske lelke lett, / Kettős hazájú...” A korabeli lírikusok legtöbbször persze az első években épp belső, lelki fájdalmában, égbekiáltó igazságtalanságérzete miatt mondja tarthatatlannak a helyzetet, s a kezdeti ún. tagadás-versek után a túlélésre, kitartásra buzdít, egyértelműen a revízió reményében.

A két világháború közötti „22 éves virrasztás” éveiben – ahogyan Dutka fogalmazott – az író társadalom nagyjából minden tagja esztétikai-poétikai nézetkülönbségeik és több esetben nyilvánvaló politikai véleménykülönbségeik ellenére a Trianon-kérdésben meglehetősen hasonló véleményen volt. Tragédiaként, kataklizmaként tekintett a háborút követő, elhúzódó, ezért sokakban reménykedést is szülő, majd még erősebb sokként ható végső döntésre, legfeljebb a hogyan tovább kérdésében születtek eltérő, a trauma feloldhatóságára összpontosító javaslatok. 1920-ban a Nyugat addigra rangot szerzett szerzői is saját döbbenetüknek adtak hangot, hiszen a legdemokratikusabb, a pacifizmust és európai értékeket hirdető polgári értelmiség tagjaiként a háborúk embertelen közegéből arra ocsúd-
tak, hogy a nyilvánvaló vereségen túl a Monarchia nemzetiségei irányából területszerző sovinizmus befolyásolja a nagyhatalmakat, s ez lehetetlenné teszi a kölcsönös kiengesztelésre törekvést és a tartós békét. Ezért is, legtöbbször egyrészt hallgatólagosan átmenetinek tekintett időről beszélt, s kivárára buzdított, mint Juhász, másrészt egy szellemi hazában (a nyelvben, a történelmi hagyományban, a kulturális közösségben) való összefonódásra tett javaslatot, mint Babits.

A CSONKA TEST METAFORÁJA A TRIANON UTÁNI MAGYARORSZÁG MENTÁLIS-VIZUÁLIS KÉPEKÉNT JELENIK MEG, AMELYET A KORBAN NAGYON SOKAN A TESTI-SZELLEMI INTEGRITÁST ONTOLÓGIAILAG IS VESZÉLYEZTETŐ VALÓS, FIZIKAI FÁJDALOM ANALÓGIÁJÁVAL ÉRZÉKELTETNEK, VAGY KOLLEKTÍV MEGSEMISÜLÉSKÉNT ÁBRÁZOLNAK.

(A cikk az alábbi tanulmány rövidített változata: BOKA LÁSZLÓ, A klasszikus modernség vezető orgánumának szerzői és a békediktátum = B. L., Nemkülönben. Tanulmányok az erdélyi magyar irodalom témaköréből, száz év távlatából, Bp., Gondolat, megjelenés alatt.)

